DR. PETAR KARLIĆ

OD SMRTI POSLJEDNJEGA TRPIMIROVIĆA STJEPANA II. DO UGOVORA NA DRAVI 1102.

ZAGREB 1931

TISAK ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

25461

DR. PETAR KARLIĆ

OD SMRTI POSLJEDNJEGA TRPIMIROVIĆA STJEPANA II. DO UGOVORA NA DRAVI 1102.

PREŠTAMPANO IZ „VIJESNIKA KR. DRŽ. ARKIVA" GOD. V.

ZAGREB 1931

TISAK ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

Od smrti posljednjega Trpimirovića Stjepana II. do ugovora na Dravi 1102.

Što je časnija i veličajnija uspomena bila u narodu hrvatskom na vladajuću dinastiju Trpimirovića, to je veći metež nastao između nesložnih i zavađenih velikaša hrvatskih iza smrti posljednjega člana roda Trpimirovića — Stjepana II. godine 1091. O tom metežu i raspu, koji je smrću Stjepana II. nastao u Hrvatskoj, pripovijeda splitski arhiđakon Toma u svojoj »Historia Salonitana« (digessit dr. Fr. Rački Zagrabiae 1894. p. 56. i 57.) ovo: »Kad je tako cijeloga roda kraljevske krvi nestalo, nije bilo više nikoga, koji bi u kraljevstvu Hrvata po pravu mogao doći na prijestolje (qui in regno Chroatorum rite succedere debuisset). Stoga počne nastajati velika nesloga među svim velikašima kraljevstva. I kad su podijeljeni (na stranke) sad ovaj a sad onaj iz požude za kraljevanjem prisvajali si gospodstvo u zemlji, nastaše nebrojeni grabeži, plijenjenja, ubistva i legla svakojakih zločina, jer jedan drugoga nije prestajao dan na dan proganjati, napadati i ubijati (Alter enim alterum insequi, inuadere, trucidare cotide non cesabat).« Strasti su dakle stranačke iz požude za vlašću pa iz egoističkih motiva bile prevršile svaku mjeru, te pojedinci ne predahu ni pred izdajom svoje vlastite domovine. O tom pomenuti splitski arhiđakon Toma dalje veli: »Doista bijaše u to doba neki velikaš u Slavoniji (= Hrvatskoj) (quidam ex magnatibus Sclauonie), koji, kad su ga njegovi suplemenici mnogim nepravdama izazivali i satirali mnogim štetama, ne nadajući se, da bi se drukčije mogao oduprijeti tolikim zloćama, otiđe u Ugarsku. Stupivši tad pred kralja Vladislava uze ga nagovarati, svjetujući mu (persuadens ei), da pođe zauzeti kraljevinu Hrvatsku i podvrći je svome gospodstvu (ut ad capiendum Chroatie regnum, et suo dominatui subjugandum exiret), potpuno ga uvjeravajući, da to lako može izvršiti, jer je ono kraljevstvo ostalo prazno i bez zaštite kraljevske skrbi (dans ei plenam fiduciam, id facile posse complere, cum regnum illud uacuum et sine tutela regalis prouidentie remansisset).« S ovim se Tominim živim i uvjerljivim navodima donekle podudara

i madžarska »Chronicon Pictum«[1]) u kojoj stoji: »Cum enim rex Zolomerus sine liberis decessisset, uxor eius soror regis Ladizlai ab inimicis viri sui multis iniuriis pregrauata, auxilium fratris sui regis Ladizlai in nomine Jesu Christi implorauit,« (»Kad je naime kralj Zvonimir umro bez djece, žena njegova [Jelena-Lepa], sestra kralja Vladislava, mnogim nepravdama progonjena od neprijatelja svoga muža, zatraži u ime Isusa Krista pomoć u svoga brata kralja Vladislava.«) Prema svemu je jasno, da je za užasnih stranačkih borbi, koje su prijetile propašću kraljevstvu hrvatskom, nastala i jedna stranka, koja se okupljala oko kraljice, Zvonimirove udove Jelene nastojeći, da brata Jelenina, ugarskoga kralja Vladislava kao šurjaka pok. kralja Zvonimira, podigne na kraljevsko prijestolje hrvatsko.[2]) Ovdje se zgodno mogu primijeniti riječi historika Tade Smičiklasa (Poviest Hrvatska. I. Zagreb 1882. s. 260), koji kaže: »Sada je planula (borba) nevidjenom divljom strasti, kakova se znade u narodu uznesti u velikom gradjanskom ratu. Bani se bore za kraljevstvo; Primorci proti Zagorcem, pleme proti plemenu. Iz te velike bure diže se jedan čovjek, koji je sam htio biti kralj, pak zašao u borbu; bio je pobiedjen; traži spas svoj u kraljevstvu druge krvi, da radi osvete svomu narodu dovede tudjega kralja, kao što je na primjer grof Julijan u španjolsku zapadno-gotsku državu doveo Arape, da raskrhaju ono kraljevstvo, kada njegov rod ne može sjediti na onom kršćanskom priestolju.«

Onaj velikaš, koji je u Hrvatsku pozvao ugarskog kralja Vladislava, bio je najvjerojatnije Petar od roda Gusića iz Krbave u društvu sa Splićaninom Petrom od plemena Kakauntova, koji je zapravo s nekim svojim sugrađanima bio začetnik toga poziva, ponudivši uz stanovite uvjete ugarskom kralju grad Split. To jasno proizlazi iz note splitskoga anonima, po svoj prilici iz 14. vijeka, u kojoj stoji: »Post mortem eius Croates multa mala committebant inter se pugnantes et predantes, et etiam delugibant ciuitates maritimas facientes eis damna et uituperia non modica rapientes eorum mulieres et filias, ita quod de ciuitatibus non audebant exire. Spalanteses super tali negotio ellegerunt octo uiros de civitate sapientiores super negotiis. Ipsi uiri elle-

---

[1]) Izd. Florianus: Fontes domest. hist. Hung. I. — Scriptores II. s. 193.

[2]) Isp. Dr. Fr. Rački: Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku. Rad., knj. XXX. (1875.) s. 104. — Vjek. Klaić: Povjest Hrvata I. Zagreb 1899. s. 123. — Dr. Ferdo Šišić: Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925. s. 602. — Ujedno citiram, da se tu govori o razdoblju od Stjepana II. do ugovora s Kolomanom na str. 598.—650.

gerunt unum ex ocoto nomine Petrum de genere Cacautonem (!), ut secreto iret in Hungariam ad serenissimum regem Stephanum(!), ut daret ciuitatem sub dominio regie majestatis cum certis pactis. Et exiuit secreto et uenit in Corbauiam et inuenit ibi quemdam uirum de genere Gussichiorum nomine Petrum, qui eum benigne accepit in domum suam. Ex hoc gratanti animo explorans ad ipsum dicendo, quo iturus erat et qua de causa, iurans ei quod nulli diceret. Tunc fide ab illo recepta, disposuit illi omnia. Tunc loquentes inter se unanimiter profecti sunt utimam nemini narrantes et uenerunt coram rege et inclinato capite et flexis genibus salutantes regem. Tunc rex interogauit eos, unde essent, qui uno responso responderut: »Croates Albi sumus« (offerentes) ei principatum Spalatensem cum tota Croatia. Quo audito rex gauisus est gaudio magno et uocatis sapientibus suis narrauit eis omnia uentura, et statim fecit parare exercitum.«[3]) (Poslije smrti njegove [Zvonimirove — zapravo: Stjepana II.] Hrvati počinjahu mnoga zla boreći se međusobno i plijeneći, i zavijahu u crno također primorske gradove nanoseći im štete i ne mala zla, otimajući njihove žene i kćeri tako, da se nijesu usuđivale izlaziti iz svojih gradova. Poradi takove okolnosti izaberu Splićani osam ljudi iz svoga grada pametnijih u poslovanju. Ti muževi izabraše jednoga između osmorice po imenu Petra od roda Kakauntova, da potajno ode u Ugarsku k prejasnome kralju Stjepanu (zapravo: Vladislavu) da uz određene uvjete preda grad pod gospodstvo kraljevskoga veličanstva. I on iziđe potajno i dođe u Krbavu i ondje pronađe nekoga čovjeka iz plemena Gusića po imenu Petra, koji ga dobrostivo primi u svoju kuću. Poradi toga zahvalan, jadao se je pred njim, govoreći kamo je i s kojega razloga naumio poći i zaklinjao ga, da nikome ništa ne govori. Tad primivši od njega poštenu riječ, razloži mu sve. Sporazumjevši se tada međusobno, pođu jednodušno, da nikome ništa ne kazuju i dođu pred kralja, pozdravljajući ga sagnuvši glavu i prignuvši koljena. Tada ih kralj zapita: otkuda su, a oni jednoglasno odgovoriše: »Hrvati Bijeli smo« i ponudiše mu gospodstvo nad Splitom sa cijelom Hrvatskom. Čuvši to kralj poveseli se veoma i sazvavši svoje savjetnike pripovjedi im sve, što se imalo dogoditi i odmah stane kupiti vojsku.«) Vjerodostojnost je ove note splitskoga anonima to veća, što se pleme Kakaunta onoga doba u Splitu može dokumentarno utvrditi. Tako se u ispravi od 1080. god., izdanoj u doba splitskoga nadbiskupa Lovre i hrvatskoga kralja Zvonimira (Temporibus quoque domini Laurentii uenerabilis spalatine sedis archiepiscopi regi[s] Chroatorum Suinimiri), u kojoj

[3]) Dr. Fer. Šišić: Priručnik. Zagreb 1914. s. 321.

Petar Črne obdariva crkvu sv. Petra u Selu i samostan, što ga je podigao, sa zemljama i posjedima — kaže: »coram duo filii Cacaunti[4]) t. j. pred dvojicom sinova Kakauntovih. Štoviše u ispravi izdanoj u Splitu 1097. god., u kojoj se Splićani obvezuju na pripomoć mletačkome duždu, kao svjedok navodi se bivši splitski prior Petar »Signum (†) manus Petri senioris prioris[5])«, pa je možda to isti onaj Petar od roda Kakauntova, kojega su Splićani odnosno osmorica od njih biranih građana izabrali, da uz stanovite uvjete ugarskom kralju ponudi grad Split. Pa i pleme Gusića spominje se već u doba hrvatske narodne dinastije za kralja Petra Krešimira, koji je oko god. 1070. darovao Pribini Gusiću, sinu Prvanegovu, zemlju u Kamenjanima (Cresimir rex donat terram in Kamenjani Pribine Gusić, filio Prvanegi).[6]) Budući da su Gusići u 11. vijeku bilo obdarivali samostan sv. Ivana u Biogradu na moru kao Našemir Gusić (eidem monasterio donauit Nassemir Gussichius... bonam vineam in na Brijschiae) ili prodavati tome samostanu zemlje kao Andrija Gusić (Andreas Gussichius, Pribinego filius, uendidit eidem monasterio pro duobus bonis equis bonam uineam in teritorio Sumochui Nasseri)[7]), to su oni u to doba svakako nastavali negdje blizu grada Biograda na moru. Odatle su se zarana neki od toga granatoga plemena preselili u župu Krbavu, te se u ispravama nazivlju knezovima krbavskim[8]). Eto tako je dakle na poziv svakako prvaka kraljičine ugarske (madžaronske) stranke u Hrvatskoj, koji su se valjada na taj način nadali doći do najuglednijih položaja i prevlasti u zemlji, madžarski kralj Vladislav, skupivši vojsku, prešao na proljeće 1091. god. preko Drave u Hrvatsku.

Toma nam arhiđakon doduše potanje ne navodi broj vojske Vladislavove, ali ipak općenito kaže, da je Vladislav sakupio »brojnu vojsku« (coadunato exercitu copioso)[9]). Naprotiv nam splitski anonim kaže upravo i broj Vladislavove vojske veleći, da je te vojske bilo »ad numerum centum millium hominum«[10]) t. j. na broj 100,000 ljudi. S tom je eto vojskom Vladislav, kako Toma arhiđakon kaže (ed. Rački p. 57.): »occupauit totam terram a Drauo fluuio usque ad alpes, que dicuntur ferree, nullo obice resistente« (»Zauzeo svu

[4]) Rački: Documenta s. 127. i 136.

[5]) Rački: Doculenta s. 178. — Šišić: Povijest Hrvata. Zagreb 1925. s. 604.

[6]) Rački: Documenta s. 87.

[7]) Rački: Documenta s. 163. i 167.

[8]) Isp. Vjek. Klaić: Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća. Rad. 130. s. 54—59. — Šišić: Povijest Hrvata. Zagreb 1925. s. 604.

[9]) Toma arhiđakon: ed. Rački s. 57.

[10]) Šišić: Priručnik (1914.) s. 321.

zemlju od rijeke Drave pa sve do Alpa, koje se nazivlju »Gvozd« (Kapela), ne naišavši ni na kakvu zapreku.«) Prema madžarskoj »Chronion Pictum« (ed Florianus p. 193.) kralj Vladislav nije to učinio iz pohlepe (Quod tamen rex non fecit propter cupiditatem) nego zbog toga, što je prisvajao sebi baštinu po pravu kraljevskom, budući da je kralj Zvonimir bio njemu rođak u prvom stupnju, a baštinika nije imao (sed quia secundum regalem iusticiam sibi competebat hereditas. Quoniam quidem rex Zolomerus in primo grado affinitatis eidem attinebat, et heredem non habuit).

No prešavši Vladislav preko Gvozda (Kapele) u bijelohrvatsku banovinu naiđe na odlučan otpor pojedinih hrvatskih plemena, koja su — svako napose — grčevito branila svoju zemlju u onom teško pristupnom planinskom kraju. Tako kralj, kako veli Toma arhiđakon (o. c. ed. Rački p. 57): »Zače udarati na utvrde i gradove i mnoge bojeve zametati s hrvatskim plemenima. Ali kako jedno pleme drugome nije htjelo pomoći, mogao je kralj lako održati pobjedu. No ipak nije dopro do primorskih strana (Nec tamen usque ad maritimas regiones peruenit), nego čujući (sed audiens) da je neki narod prodro preko granica njegova kraljevstva, povrati se u Ugarsku.« Pa i splitski se anonim (Šišić: Priručnik s. 321) slaže s Tomom arhiđakonom u tom, da je kralj Vladislav na poziv Hrvata dopro s vojskom do Gvozda (usque ad Alpes Ferreas). »No kako je u to vrijeme — nastavlja dalje — kralju javljeno, da je u kraljevinu Ugarsku provalio tatarski narod (quod gens Tartarorum inuasisset regnum Hungarie), povrati se natrag u Ugarsku.« Madžarska pak »Chronicon Pictum« (ed. M. Florianus p. 196. i 197.) ne kaže dokle je kralj Vladislav s vojskom bio dopro, nego samo veli, da je u doba kumanske provale: »Kralj Vladislav sa svojima bio u Slavoniji« (=Hrvatskoj) — »Rex autem Ladizlaus cum suis in Sclauonia fuerat.« Pohitavši Vladislav s vojskom iz Hrvatske u Ugarsku razbije Kumane, koji su negdje početkom ljeta 1091. kroz karpatske klance i gornje Potisje haračeći duboko bili prodrli na jug u Ugarsku, i zarobi vođu njihova.[11])

Na taj je način ostala u Vladislavovu posjedu samo Posavska Hrvatska, kraj naime između Drave i Gvozda. Važno je, što nam uz ostalo i pismo samoga kralja Vladislava, koje je sa svoga vojnoga pohoda upravio opatu montekasinskoga samostana Oderiziju, jasno dokazuje, da Vladislav nije u svrhu osvajanja i podjarmljivanja s vojskom pošao u Hrvatsku, nego kao rođak i baštinik, nagovoren

[11]) M. Büdinger: Ein Buch ungarischer Geschiechte. Leipzig 1866. s. 79. i 80.

i pozvan od sestrime, odnosno madžaronske stranke u Hrvatskoj. To nam napose dokazuju riječi u kraljevu pismu »... quia Sclauoniam iam fere totam *acquisiui*« — »jer sam skoro već cijelu Slavoniju (Hrvatsku) *stekao*.« Pa upravo kraljev izraz u pismu »*acquisiui*« temeljito je obrazložio prof. Vjekoslav Klaić[12]), koji je po prepisu prof. dra Luke Jelića (»nach der Abschrift des Prof. Jelić«) prvi to pismo objelodanio i komentirao pri koncu veleći: »Sehr wichtig scheint mir das Wort »*acquisivi*« zu sein, welches man nur mit »*erwerben*« übersetzen kann. Ladislaus, der in seinem Briefe der Kämpfe, die er mit Barbaren siegreich geführt, gedenkt, kennt für die Besitzergreifung des kroatischen Reiches kein »occupavi« oder gar »subiugavi«, sondern ein »acquisivi« womit zweifelsohne eine mehr friedliche — vielleicht sogar auf ein gewisses älteres Abkommen beruhende — Übernahme des kroatischen Reiches angedeutet wird. Der Ausdruck »acquisivi« wird auch durch die Auffassung der ungarischen Chronisten näher beleuchtet, die König Ladislaus das kroatische Reich als Verwandten und Erben des Königs Demetrius Zvonimir besetzen lassen. Es ist sogar nicht unmöglich dass zwischen Ladislaus und Zvonimir ein Erbverbrüderungsvertrag geschlossen wurde. Dass zwischen Zvonimir einerseits, und Salamon und Geysa anderseits seinerzeit eine Waffenbrüderschaft bestanden, ist ja allgemein bekannt.« — Napose što kralj Vladislav stečene hrvatske zemlje nije pridružio Ugarskoj, nego je Hrvatsku ostavio samosvojnom kraljevinom i dao joj kao posebnoga kralja sinovca svoga Alma (1091.—1093.), također dokazuje, da je uistinu postupao prema izrazu u pomenutom svome pismu »acquisivi« (stekao sam), a ne »subiugavi« (osvojio sam). Zgodno bi se ovdje mogle pripomenuti i riječi Račkoga (Borba R. XXX. str. 108.) »Po nakani je dakle Vladislava imao Almus biti nasljednikom Stjepana II., te je hrvatska kruna imala od potomaka Kriesimira I. prieći na Arpadovce, ali tako da dvie različite loze vladaju Ugarskom i Hrvatskom.«

Sasvim naravno, da su se razvratnim i anarhičnim stanjem u Hrvatskoj i Dalmaciji poslije smrti Stjepana II. nastojali pored

[12]) Ein Brief des Königs Ladislaus von Ungarn an Oderisius, Abt von Monte Casino — u Vjesniku zemaljskog arkiva. Zagreb 1901. str. 36—41. — Po riječima u kraljevu pismu opatu Oderiziju »uicinis enim iam agere poteris, quia Sclauoniam iam fere totam acquisiui« moglo bi se zaključiti, da je kralj ovo pismo pisao upravo onda, dok je s vojskom b e z o t p o r a do Gvozda napredovao, pa je stalno držao, da će na taj način i do mora doći, te s Italijom biti »u susjedstvu«. — No razni historici to pismo dakako različito tumače. O tom isp. dr. F. Šišić: o. c. 1925. p. 606—609.

Madžara koristovati i Bizantinci željeći opet pod svoju vlast predobiti gradove dalmatinske. Bilo im je u prilog, što je bizantski car Aleksije Komnenac na svoju stranu predobio nezadovoljnike među Normanima s grofom Gotfridom, sinom poznatoga grofa Amika iz Giovenazza — na čelu, obećavajući im velike časti u bizantskom carstvu. Nezadovoljni su ti normanski vitezovi, koji su u službi Roberta Guiskarda držali posadu u Kastoriji, prešli bili već u jeseni 1083. svi u službu bizantskoga cara. Tako je eto u carskoj službi pošao Gotfrid s brodovljem negdje sredinom 1091. god. da uspostavi opet carsku vlast u bivšoj Themi Dalmaciji. Na taj način dolazi Zadar još god. 1091. pod vrhovništvo bizantsko, kako se to jasno vidi po datiranju zadarske isprave: »Anno incarnacionis Jesu Christi nostri domini millesimo XCI. Kyri Alexio Constantinopoleos imperante.«[13]) Lijepo obzirom na domaće osobe, koje se kao svjedoci spominju u ovoj ispravi, primjećuje dr. Fr. Rački (Borba. R. XXX. s. 111.) veleći: »Imena odličnijih gradjana zadarskih one dobe, medju kojimi se navode s jedne strane: Vitaca, Desina, Budinil, Grubica, Prono, Brat, M. Ciela, Miha; s druge Prestancio, Barba, Prestabarba, Domaldello — ova imena potvrdjuju, kako je gradjanstvo hrvatskim i romanskim življem izpremiešano bilo. Nù hrvatske porodice niesu mogle s ponosom gledati na ono razsulo, koje je u Hrvatskoj mah preotelo; pà se ni o državnu vlast hrvatsku oprieti, da se davne težnje romanskoga življa obuzdaju.«

Po dvogodišnjem pak boravku carskoga pouzdanika grofa Gotfrida s brodovljem u Dalmaciji mogli bismo doduše pomišljati, da mu je valjada izišlo za rukom i još koji drugi grad u nekadanjoj bizantskoj Themi Dalmaciji predobiti za Bizant. No držim, da nikako ne stoji ono, što dr. Šišić (Povijest Hrvata 1925. na str. 612.) o toj obnovi carske vlasti u bivšoj Themi Dalmaciji kao »sigurno« kaže: »Detalji nijesu poznati, samo je sigurno, da je Gotfrid svoj zadatak izvršio: već potkraj 1091. dalmatinski gradovi i otoci bijahu sastavni dio vizantijskoga carstva.« Ali da to nije bilo »sigurno« »već potkraj 1091.« godine dokazuje nam dalje pisanje samoga profesora Šišića, koji, govoreći (o. c. na str. 614.) o sastanku provincijalne sinode (7. ož. 1095.) dalmatinsko-hrvatskog klera u Zadru, piše: »Jedini akt ovoga sinoda, što je do nas došao, datiran je imenom cara Aleksija, a uza nj se spominje osim gradskoga biskupa Andrije još i Drago

[13]) Rački: Documenta s. 154. — Dr. Lothar Heinemann: Geschichte der Normannen in Unteritalien und Sicilien. Leipzig 1894. s. 330. — M. Šufflay: Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena. Zagreb 1901. s. 21. i 22. — Šišić: o. c. 1925. s. 611.

»treći put prior«... Iz toga se dakle vidi, da je tada na početku 1095., Zadar bio direkno pod vlašću vizantijskog cara i da se više nije obazirao na hrvatskoga kralja Almoša i madžarskoga Ladislava, to jest, tada su sve veze, ma bile one 1091.—1092. ma kakova mu drago značaja, prekinute. To isto nesumljivo važi još i za Split, Trogir, Krk, Osor i Rab, dakle za čitav dalmatinski temat.« — Ako dakle, kako dr. Šišić (na s. 612.) piše: »već potkraj 1091. dalmatinski gradovi i otoci bijahu sastavni dio vizantijskoga carstva« —, kakove su to još onda na početku 1095. god., kako opet prof. Šišić malo dalje (na str. 614.) piše: »sve veze, ma bile one 1091.—1092. ma kakva mu drago značaja, prekinute« t. j. ako »sigurno« »već potkraj 1091. dalmatinski gradovi i otoci (»čitav dalmatinski temat«) bijahu sastavni dio vizantijskoga carstva«, kakove su to još onda veze između tih gradova i hrvatske države, koje su i po pisanju prof. Šišića i poslije 1091. god. postojale, trebale biti istom na početku 1095. god. prekinute?

Ova invazija tuđinaca: s jedne strane Madžara na Gornju Hrvatsku, a s druge strane Bizantinaca na dalmatinske gradove potakla je i Hrvate između Kapele (Gvozda) i Neretve, da se na obranu svoje domovine slože, te izabraše kraljem Petra (1093.), koga jedni historici nazivlju Petrom Svačićem, dok drugi drže, da je on bio sinovac kralja Slavića, valjada od plemena Kačića. Madžarski kronist Simon Kéza nesamo da nazivlje Petra kraljem, nego naročito spominje grad Knin kao prijestolnicu njegovu veleći: »Sedes enim huius regis (sc. Petri) in Tenen erat ciuitate.«[14]) Na taj eto način izabra većina hrvatskoga naroda Petra zakonitim svojim kraljem, dok nametnika Alma nikad nije hrvatski narod priznao svojim kraljem. Kralj Petar bit će svakako nastojao da što većma smiri i sredi prilike u području svoga vladanja, kao što su i nametnik Almo i njegov stric Vladislav išli za tim da što bolje učvrste svoju vlast u zaposjednutom kraju. Oni dobro uočiše vrlo zgodan položaj Zagreba, te osnutkom biskupije zagrebačke 1093./94., koja će potpadati pod metropolita ugarskoga, a ne pod biskupa hrvatskoga u Kninu ili pod nadbiskupa u Splitu, nastojahu da Posavsku Hrvatsku što više priljube Ugarskoj, te prvim biskupom postaviše »quendam boemicum uenerabilis uite uirum, nomine Duch[15])« t. j. »nekoga Čeha, muža čestita života, imenom Duha.« Lijepo je na sve ovo primijetio vrsni naš historik dr. Fr. Rački (Borba R. XXX. s. 110.): »Nù koliko i bi se osnivanje biskupije u Zagrebu dalo s crkvenoga

[14]) Isp. Historiae Hung. — fontes domestici, vol. II. p. 88.

[15]) Rački: Documenta s. 158.

gledišta opravdati: toliko je ono imalo biti u takovih okolnostih zazorno hrvatskomu narodnomu osjaćaju; jer nova biskupija imala je iztisnuti davnu hrvatsku, koja je spadala u sklop hrvatsko-dalmatinske hierarhije, dočim je ona imala biti tudja ovoj svezi. Onaj zadatak, koj bi Almu povjeren u političkom, bješe Duhu nametnut u crkvenom smjeru: podkopati i razkiniti državnu i crkvenu zajednicu hrvatskoga naroda. Obzira je vrijedno, što za taj zadatak bi izabran sin srodnoga hrvatskomu naroda, a ne niti Hrvat niti Magjar: onaj ne, jer nepouzdan; ovaj ne jer ili neprikladan ili uvrjedljiv za osjećaje puka, kojemu je namienjen bio. — Još jedno. U ovo po hrvatski narod kobno doba pomoli se naš Zagreb prvi put iz one tmušine, koja ga u prošlosti krije. On je postao stolicom nove crkve, a bješe po svoj prilici i priestolnicom novomu kralju....... Zagreb je imao biti nosilac sasma druge politike, nego bijaše ona, koje su donle Nin, Knin, Belgrad, Šibenik, Spljet bili zastupnici.«

Dakako da je za madžarsku vlast u Posavskoj Hrvatskoj bilo to teže, što su Hrvati na kraljevsko prijestolje bili uzvisili svoga narodnoga čovjeka kralja Petra, a madžarski je opet kralj Vladislav pod konac svoga života radije svraćao svoje bojovno raspoloženje na Poljsku (1093.) i na Češku (1095.), te poslije god. 1091. nikad više nije ni prelazio u Hrvatsku. Međutim se još prije smrti kralja Vladislava (29. kolovoza 1095.) ili nekako u to doba diže narod u Hrvatskoj na oružje protiv nametnika Alme.[16]) O toj borbi zgodno i ukratko piše Vj. Klaić (Povjest Hrvata I. 1899. s. 125.) ovo: »Borba nije dugo trajala. Almo bio je čovjek lakouman i prevrtljiv, odan više lovu i zabavi, nego ozbiljnomu radu, pak s toga nije bio dosta jak, da zauzetu banovinu slovinsku posve smiri i trajno uzdrži. Čim je narod ustao na noge, morade Almo svoju kraljevinu ostaviti i preko Drave u Ugarsku pobjeći; kraljevstvo hrvatsko pak raširi se opet na sjever do Drave. Protjerani kralj nije više ni sanjao o tom, da se povrati u Hrvatsku. On ostade u svojoj domovini, gdje mu brat Koloman, postavši kraljem u Ugarskoj, podijeli neku kneževinu u Ugarskoj, da njom upravlja.« Niti jedan lustrum ne provede eto nametnik Almo u Posavskoj Hrvatskoj, već bi preko Drave protjeran od Hrvata, pa cjelokupnom tad hrvatskom državom zavlada kralj Petar poput pravoga nasljednika posljednjega Trpimirovića Stjepana II.

Kralj Koloman (1095.—1116.) je u prilično teškim prilikama već s obzirom na skori prolaz križarskih četa kroz Ugarsku zasio

[16]) Rački: Borba R. XXX. s. 112. i 113. — M. Büdinger: o. c. p. 80., 81. i 94.

na prijestolje. Neki ga ugarski ljetopisci prikazuju u čudnoj slici. Tako kod Thurocza[17]) čitamo: »Erat (Colomanus) autem hatibu corporis contemtibilis, sed astutus et docilis, hispidus, pilosus, luscus, gibbosus, claudus et blaesus« (Tjelesna izgleda bijaše bo prezirna, ali lukav i naučljiv, kuštrav, rutav, ćorav, grbav, šepav i mucav.) Drugi opet hvale Kolomanovu ljubav knjizi i nauci, pa tako Simon Kéza[18]) piše: »Qunwes (könyves = književan, knjigoljubac) enim Kalman est vocatus, cum libros habebat, in quibus ut episcopus legebat suas horas« (Knjigoljupcem je naime Koloman bio zvan, jer je imao knjiga, iz kojih je poput biskupa čitao svoje časove).

U početku je svoga vladanja Koloman bio silno zaokupljen prolazom različnih križarskih četa kroz Ugarsku. Tako već prvim križarskim neredovitim četama, lotarinškim i porajnskim, koje su u svibnju 1096. pod vodstvom svećenika Folkmara sa sjevero-zapadne strane haračeći upale u Ugarsku, pođe Koloman s vojskom u susret, te ih rastepe kod Nitre. Slično se dogodilo i četama lotarinških, franačkih i švapskih križara, koje su pod vodstvom svećenika Gottschalk-a također plijeneći provalile u Ugarsku te bile zaposjele međašnu tvrđu Mošonj (Wieselburg), jer su tu od nadošle ugarske vojske bile posve raspršene. Pa i neredovite čete, pod vodstvom grofa Emicha, sastavljene od sjevero-francuskih, engleskih i porajnskih križara, koje su svoje haračenje započele već na Rajni, udariše doskora na tvrđavu Mošonj i podsjedahu je šest nedjelja. No napokon i ove čete budu rastjerane. Poslije su istom u Ugarsku nadolazile bolje uređene križarske čete, koje su po svoj prilici Kolomanovim dopuštenjem prolazile kroz Ugarsku, kamo na koncu nadođe i odio prave i dobro uređene križarske vojske pod lotaringijskim vojvodom Gottfriedom Bouillonskim, glavnim vođom prve križarske vojne. Poslije pregovora Gottfriedovih s Kolomanom u studenom 1096. god. poradi slobodna prolaza, Koloman je sam sa svojom pratnjom sproveo Gottfriedove križare sve do međa svoje države u Podunavlju.[19]) Na taj je eto način Koloman sve do pod konac 1096. god. bio uvelike zaokupljen prolazom različnih križarskih četa kroz Ugarsku. »A Koloman nije mogao biti siguran, — dobro veli Rački (R. XXX. s. 122) — ne će li nove čete križarske

[17]) Chronica Hungarorum, ed. Schwandtner: Scriptores rer. hung. I. p. 135.

[18]) Gesta Hungarorum, ed. M. Florianus: Fontes domest. Hung. I. — Scriptores II. p. 88.

[19]) Isp. M. Büdinger: o. c. p. 132—136. — Dr. Fr. Rački: Borba R. XXX. s. 121. i 122.

nadospjeti u Ugarsku, dok se sva vojska u toj prvoj vojni nije u svibnju 1097. god. sjedinila u maloj Aziji i uputila u Siriju i Palestinu. Još sliedeće godine 1098. krenu mletačka vojska, kako znamo, put iztoka, tako da se ova prva bujica sa zapada utiši tek onda, kada su poslije osvojenja Antiohije (3. lipnja 1098.) a najpače Jerusolima (15. srpnja 1099.) dolazili sa iztoka povoljni glasovi o uspjehu kršćanskoga oružja.«

Mnogo brige i nevolje zadavao je prijelaz silnih križarskih četa i bizantskom caru Aleksiju preko područja njegove države na Balkanu i u Maloj Aziji. Našavši se tako u stisci smatrao je car Aleksije oportunim, da Themu Dalmaciju bar privremeno ustupi svojim saveznicima Mlečanima. Ovdje bi se zgodno moglo primijeniti ono, što je s obzirom na politiku bizantskoga carstva na Balkanu kazao Rački (Borba R. XXXI. 234. i 235.) »Iztočno-rimska carevina nije se nikada izriekom odrekla svojega historičkoga prava na zemlje balkanskoga poluotoka; tè ga nastojala uzpostaviti i vršiti posredno ili neposredno, kamo i dokle god joj sila dopirala..... Ona se ovlaštenom smatrala ustupiti dalmatinsku themu svojim pristašam Mlečanom, kada su joj se god odnošaji s hrvatskim kraljevskim dvorom zamrsili, ili kada joj je to interes svjetovao.«

Pa i gradovi Theme Dalmacije sami upirući se na svoju staru autonomiju, koju su zadržali za vladanja cijele hrvatske narodne dinastije, kao i na svoj romanski značaj, držahu se često neprijateljski prema državnoj vlasti hrvatskoj. Umno i ukratko karakterizira ovo neprijateljsko držanje dalmatinskih gradova dr. Fr. Rački (o. c. R. XXXI. s. 237.) veleći: »Ovo je neprijateljstvo u dalmatinskih gradovih, ležećih unutar granica hrvatske države, tako izrazito i oštro, da su se oni s mletačkom obćinom sročili proti zemljišnoj cjelovitosti kraljevine hrvatske, čiem su ili nemoć njezinu opazili ili iz vana poticani bili. Tiem je vanjski neprijatelj hrvatske države u ovih razvijenih i svojom prošlosti ponositih gradovih našao dosta jaka i pouzdana saveznika.« Tako je sasvim razumljivo, što su se već u svibnju 1097. god. (millesimo nonagesimo septimo, mense madii) predstavnici i odličnici Trogira i Splita (a valjada i drugih gradova) na poziv Mlečana dobrovoljno dali pod zaštitu mletačkoga duždа Vitala Michieli-a (1096.—1101.). »Budući da smo dosta spoznali — vele u jednoj fragmentarnoj ispravi Trogirani — da nam je prikladno i najsigurnije (congruum atque tutissimum) živjeti pod vladom tolike gospode i ostati pod njihovom brižnom skrbi i postojanom zaštitom, stoga obećajemo mi Ivan, milošću Božjom biskup trogirski s našim nasljednicima, zajedno s priorom Dragom i Petrom Belom,

sa svim našim sugrađanima, starijima i mlađima, i sa našim baštinicima (et cum nostris heredibus) vama, gospodaru našem (domino nostro) Vitalu Michielu, duždu Venecije, Dalmacije i Hrvatske i carskom protosevastu vjernost.«[20]) Zaista su se u daljem tekstu bili i Trogirani poput Splićana mletačkome duždu obvezali i na vojnu pripomoć[21]).

Pa i preko hrvatskih krajeva prolažahu neke križarske čete. Te je čete iz južne Francuske pod kasnu jesen 1096. god. vodio grof Rajmund Tuluski preko gornje Italije i Istre, pa dalje preko hrvatskog primorja, Like i Dalmacije te Zete u Skadar, pa preko Lješa u Drač, kamo prispješe na koncu siječnja 1097., god. Uz ovu je vojsku išao i papinski poslanik Ademar od Puy-a i kanonik Rajmund de Agiles, koji je jednostavnim načinom i opisao put ovih križara. Jasnije i više kao historik prikazao je put ove križarske vojske Vilim Tirski (oko god. 1170.). Karakteristično je, da prvi pisac u svom putopisu Hrvatsku nazivlje Slavonijom a drugi Dalmacijom. Tako prvi veli: »Illi (Franci) igitur S c l a v o n i a m ingressi multa dispendia itineris passi sunt, maxime propter hyemem, quae tunc erat« (Ušavši dakle oni [Francuzi] u Slavoniju [=Hrvatsku] mnoge su neprilike na putu pretrpjeli, ponajviše zbog zime, koja tad bijaše) —, a drugi na pr. kaže »Est autem D a l m a t i a longe patens regio inter Hungariam et Adriaticum mare sita«[22]). (Dalmacija [=Hrvatska] je zemlja, koja se nadaleko proteže između Ugarske i Jadranskoga mora). Ovo nam ujedno pisanje Vilima Tirskoga i Rajmunda de Agiles-a dokazuje, da je Hrvatska za prolaza križarskih četa bila posve slobodna i nezavisna t. j. da nije tad potpadala pod vlast ugarsku odnosno pod vlast ugarskoga kralja Kolomana, koji se kao ni bilo što ugarsko za ovoga 40 dnevnoga putovanja križara kroz Hrvatsku[23]) nesamo nigdje u ovim putopisima ne spominje, nego se naprotiv jasno lučila Hrvatska od Ugarske veleći da leži između Ugarske i Jadranskoga mora.

[20]) Rački: Documenta s. 179.

[21]) Rački: Documenta s. 178. Tako se Splićani obvezuju, da će na zahtjev duždov dati jednu saginu ili dvije galije (nos preparare debeamus unam saginam uel duas galleas.) — Rački: o. c. R. XXX. p. 116.—118. — Šišić: o. c. 1925. p. 625.

[22]) Oba ova putopisa donosi Rački u »Documenta« (Zagrabiae 1877.) s. 461—465. — Potanje o tom isp. Rački: Borba R. XXXI. s. 231. i 232. — Dr. P. Matković: Putovanja po balkanskom poluotoku za srednjega vijeka R. XLII. s. 90—94. — Šišić: Priručnik (1914.) s. 378. i 379.

[23]) Tako Vilim Tirski kaže »Cumque per dies quasi quadraginta omnem Dalmatiam multo pertransissent labore, tandem pervenerunt Durachium,« Rački: Documenta s. 464.

Kad se međutim prolaz križara prve križarske vojne kroz Ugarsku i preko Balkana na istok bio svršio, pomišljala je i Kolomanova zaručnica Buzila, kći kneza Rogera (sina glasovitoga normanskoga vojvode Roberta Guiskarda) a vjernoga privrženika pape Urbana II., uz koga je i Koloman sredinom 1096. odlučno bio pristao —, da iz Palerma sa Sicilije pođe morem preko hrvatskoga grada Biograda i dalje kopnom put Ugarske. Nekako istodobno po hipotezi prof. Šišića po ugledu valjada u madžarskoga historika Paulera, započela je Kolomanova vojska na proljeće 1097. god. rat protiv hrvatskoga kralja Petra. No prema vrelima o tome nam ratovanju nije ništa potanje poznato, štoviše ni godina sukoba nikako nije stalna, pa se baš u tome znatno razilaze historici,[24]) nego je stalno samo to, da je za tih godina došlo do odlučne bitke kod planine Gvozda, u kojoj je pao posljednji hrvatski kralj narodne krvi Petar, braneći potpunu nezavisnost Hrvatske. Dok dr. Šišić (Povijest Hrvata. Zagreb 1925. s. 621.—622.), kako je istaknuto, drži, da je ta bitka i pogibija kralja Petra bila »u rano proljeće 1097.«, dr. Rački je u svojoj studiji »Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku« u Radu knj. XXX. (1875.) na strani 122. do 138. temeljito obrazložio, da je bitka kod Gvozda, u kojoj je pao kralj Petar »držeći posljednji u ruci stieg podpune državne neodvisnosti hrvatske« bila poslije ugovora s Kolomanom 1102. god.[25]) S istraživanjem se i zaključcima Račkoga slažu i naši historici Tade Smičiklas (Pov. Hrvatska I. 1882. s. 261.—265.) i Vjekoslav Klaić (Pov. Hrvata I. 1899. s. 125.—127.).

Međutim neke upravo dokumentarne činjenice jasno dokazuju, da se hipoteze dra Šišića u ovom razdoblju t. j. za vladanja kralja Petra do ugovora s Kolomanom na Dravi ne mogu nikako održati onako, kako ih je on postavio. Ponajprije je u tom pogledu važno pripovijedanje sicilskoga pisca Normanca Gaufreda Malaterre o zarukama i svatovima kralja Kolomana, gdje se kaže, da je zaručnica Kolomanova, a kći normanskoga kneza Rogera, u svibnju 1097. (millesimo nonagesimo septimo — — — mense Maio) na lađama prevezena iz Palerma »in portum Albae, qui juris regis Ungarorum est« (u luku biogradsku, koja je u vlasti kralja ugarskoga), kamo joj je

[24]) Potanje o tom isp. Dr. Nikola Tomašić: Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva (Pacta conventa) (P. o. iz »Vjesnika zemalj. arkiva.« Zagreb 1910.) str. 81. i bilj. 378. — Dr. N. Tomašić među ostalim veli: »Po Pauleru bila je bitka kod Gvozda u proljeću god. 1097.«, a u bilješci br. 378. izrijekom kaže »Od hrvatskih povjestničara meće poput Paulera Šišić ... bitku kod Gvozda u g. 1097.«

[25]) Prvi put je Rački o tom pisao u Radu knj. XIX. str. 82.—87.

u susret došao »Vincurius comes Bellegratae« (t. j. Merkurije župan erdeljskoga Biograda) s 5000 vojnika i odatle nju i one, koji su s njom došli, dopratio kralju Kolomanu u Ugarsku (»eamque cum his, qui cum ea venerunt.... usque ad regem perduxit«).[26]) Najveće bi težište za vlast Kolomanovu u Hrvatskoj u ovom pripovijedanju bez sumnje bilo na riječima »qui juris regis Ungarorum est«, jer bi prema tome hrvatski krunidbeni grad Biograd na moru već u svibnju 1097. bio u vlasti Kolomanovoj, ali te su riječi kasniji umetak u spisu Gaufredovu, pa lijepo i kritički obzirom na ovo obrazlaže Rački (Borba R. XXX. s. 127. i 128. bilj.): »Sjelo indi Vinkuriju nije bila hrvatska »Alba« = Belgrad nego ugarska (Belegrata, Belgrad). Nu glavna se sila polaže na one rieči, koje su domenute o vlasti pod koju je »Alba« spadala, naime na umetak: »qui iuris regis Ungarorum est«; te se odavle izvodi, da je Hrvatska već god. 1097. priznavala Kolomana kraljem svojim, pošto jedan od prednjih gradova njezinih Belgrad, bijaše tada »iuris regis Ungarorum«. Ovdje se indi polaže veća sila na rieči daleka pisca sicilskoga i na text njegova spisa, koj(i) je po priznanju samih izdavatelja dosta pokvaren do nas došao, nego li na tečaj dogođaja, koji izključuje mogućnost, da je bud Vladislav bud Koloman do god. 1096./7. mogao zavladati Belgradom i hrvatskim primorjem. Rogerova kći mogla se izkrcati u belgradskoj luci, a da je ona i hrvatska bila; tè je iz ovoga čina mogao Gaufred zaključiti, da Belgrad pripada Kolomanu; niesu li one rieči umetak, odnoseći se na dobu poslije 1102. godine, kada je Koloman u Belgradu okrunjen bio i tako ime ovoga grada pronielo se čak u Siciliju. Factum je, da je Almus poslije kolovoza 1095. i sliedećih godina u Ugarskoj bio, da tada u cieloj Hrvatskoj do Drave ne ima traga ugarskoj vlasti. Ako Koloman nije onih godina živio u očitom neprijateljstvu s Hrvatskom: zar je toli nevjerojatno, da si (je) od Hrvatske državne vlasti izhodio dozvolu, da njegovo poslanstvo dočeka zaručnicu u luci hrvatskoj, u koju (je) imala ona iz Sicilije doploviti?«

No dr. Šišić, koji se u svom »Priručniku« (Zagreb 1914. s. 383. i dalje) dao per longum et latum na »pobijanje« Račkoga, kome štoviše prigovara i tendencioznost (»To je on [= Rački] nesumnjivo učinio s tom tendencijom«...), eda bi se uz ovakovu stvarnu i kritičku argumentaciju Račkoga bilo ikako još mogla održati njegova hipoteza —, prebacuje važnost i težište s riječi »qui iuris regis Ungarorum est« na broj od 5000 vojnika, i na taj broj postavlja svu težinu veleći (str. 387.): »Težina onih riječi Gaufredovih naime

[26]) Rački: Documenta s. 478.

ne leži u stavci »qui iuris regis Ungarorum est«, nego u tom pozitivnom faktu, da je historički zajamčeni župan erdeljskoga Belgrada u hrvatskom Belgradu dočekao vjerenicu svoga gospodara s 5000 vojnika (konjanika), a to je i danas, a kamo li ne onda (1097.) čitava vojska. Taj nas broj upravo silom navodi na misao, da je neposredno prije maja 1097. bjesnio u Hrvatskoj rat, u kojem su sudjelovale i čete Merkurijeve, to jest ugarska vojska.« Taj broj eto od 5000 vojnika dra Šišića »upravo silom navodi na misao, da je neposredno prije maja 1097. bjesnio u Hrvatskoj rat...« i na tom dakle broju od 5000 vojnika leži cijelo težište Šišićeve argumentacije! Ta, da 5000 vojnika nije ni onda (1097.), a kamoli danas — kako dr. Šišić tvrdi — »čitava vojska«, to nam najbolje dokazuje historijska činjenica, da su već nekoliko stoljeća prije Krista perzijski kraljevi imali tek *za tjelesnu stražu* ne 5000 *nego 10.000 po izbor vojnika* t. zv. »neumrlih«! Pa i pratnja od 5000 vojnika, s kojom je župan erdeljskoga Biograda Merkurije pošao do hrvatskoga Biograda na moru u susret Kolomanovoj vjerenici Buzili, ne znači — unatoč kojekakvom domišljanju Šišićevu — upravo ništa drugo, nego kraljevsku sigurnosnu i počasnu (reprezentativnu) pratnju, kakva je i dolikovala kraljevskoj vjerenici, koja je imala putovati kroz strane gorovite i teško prolazne krajeve kakovi su Velebit i Kapela.

Kako se međutim hrvatska država nakon dobrovoljnog prijelaza gradova Theme Dalmacije pod mletačku vlast našla između dva pogibeljna susjeda sa zapadne i sjeverne strane, između Mlečana i Madžara, to su ovi na štetu Hrvatske, a na svoju korist nastojali o međusobnom savezu i prijateljstvu. Pa upravo nedatirana isprava o »ugovoru prijateljstva, koji je učinjen između kralja ugarskoga i dužda mletačkoga«[27]) (»Conuenientia amicitie, que facta est inter regem Ungarorum ac ducem Venetorum«), između naime ugarskoga kralja Kolomana i dužda mletačkoga Vitala Michieli-a, za koji »ugovor« sam dr. Šišić (Povijest Hrvata 1925. s. 627.) kaže, da »bi potkraj 1097. ili na početku 1098. utanačen« — dakle po njegovu mišljenju poslije boja kod Gvozda »u rano proljeće 1097.« i poslije pogibije kralja Petra — posve jasno dokazuje, budući da se Koloman u tom »ugovoru« piše i nazivlje samo »Ungarorum rex«, a Vital Michieli »Venetie, Dalmatie, Chroatie dux«, da u času sklapanja toga »ugovora« kralj Koloman nije imao nikakve vlasti u Hrvatskoj, nego je vladao samo u Ugarskoj, pa dosljedno tome da ni bitka kod

[27]) Rački: Documenta s. 479. i 480.

Gvozda nije nikako bila, kako dr Šišić kaže, »u rano proljeće 1097.« niti je tada kralj Petar u boju pao, a niti Koloman postao »gospodarom Hrvatske od Gvozda do morske obale«, niti gospodarom hrvatskoga krunidbenog grada Biograda na moru, jer se, kad bi to uistinu bilo, zaista ne bi poslije svega toga Koloman u pomenutom »ugovoru prijateljstva« sâm nazivao tek »Ungarorum rex.«

U tom pismenom »ugovoru prijateljstva«, što ga je ugarski kralj Koloman uglavio s mletačkim duždom, kako je Rački (Borba R. XXX. s. 128.) »čvrsto osvjedočen« 1101. godine, među ostalim stoji: »Ja Koloman, kralj Ugara (»Ego Colomanus, Ungarorum rex«) sam ću od sebe i po svima svojima od danas u buduće držati pravo i čvrsto prijateljstvo s tobom, Vitale Michieli, dužde Venecije, Dalmacije i Hrvatske (»tecum, Vitalis Michael, Venetie, Dalmatie, Chroatie dux«) i sa svim tvojim odličnicima; stoga ću tebe i tvoje, pa sve gradove, podložne duždevstvu tvome (cunctus ciutates, subiectas ducatui tuo) i sve tvrđave i mjesta, koja su podvržena i poslušna tvojoj vlasti, sam i po svojima čuvati, i ne ću ih nikako uznemirivati. I ako bi tko od mojih bilo koga od vaših izagnao ili uvrijedio, kad ja to doznam, popravit ću za vrijeme od 30 dana (infra dies triginta emendabo). — Sve je ovo prisegom potvrđeno i ugovoreno uz iste uvjete s obje strane (ab utraque parte). — Ali budući da moji velikaši i starješine sumnjaju, imam li tebe nazivati duždom (vojvodom) Hrvatske i Dalmacije (utrum te ducem Chroatie atque Dalmatie nominauerim), hoću, štoviše želim za očuvanje prijateljstva, kako je uglavljeno, da bi se što prije od tebe i tvojih a isto tako od mene i mojih odstranila svaka dvojba, pa da ne bismo imali uzroka nipošto se oprijeti jedan drugome, gdjegod se jasnim dokazom može dokazati, što pripada tebi po tvojima, a što meni po mojima predšasnicima.«[28])

Iz ovoga eto ugovora s jedne strane vidimo, kako kralj Koloman u vrlo važnom službenom aktu kao što je sklapanje prijateljstva sa stranom državom mletačkom, sâm sebe nazivlje tek »Ungarorum rex«, što apsolutno ne bi bio učinio, da je pri sklapanju toga ugovora imao u Hrvatskoj ikakvu vlast, a s druge strane opet da u istom službenom aktu mletačkom duždu Vitalu Michieli-u daje naslov »Dalmatie Chroatie dux«, kakav je teoretski naslov mletački dužd dobio i posebnom poveljom od bizantskoga cara još 1085. god. a u svibnju je 1097. taj teoretski naslov pristankom dalmatinskih gradova stao i realizirati. U tom se ugovoru ne kaže doduše

[28]) Rački: Documenta s. 480. — Smičiklas: Codex Diplomaticus. Vol. II. (1904.) s. 1. i 2. meće taj »ugovor prijateljstva« »oko god. 1101.—1102.«

izrijekom protiv koga je uperen, ali je iz svega jasno, da je taj »ugovor prijateljstva« odnosno savez bio uglavljen protiv Hrvata. Koloman se naime spremao udariti na Hrvatsku, pa je sklopio s Mlečanima savez, da mu oni ne bi pri tom pravili neprilika, a jer su opet Mlečani svojatali i prisvajali dalmatinske gradove, to Koloman u ovom momentu i ne poriče duždu pravo na Dalmaciju nastojeći ga nadmudriti, da ostane miran svaki pri svom, dok se tobože pouzdano ne dokaže »što pripada tebi (= duždu) po tvojima a što meni (Kolomanu) po mojima predšasnicima.« Ovim je riječima, pozivajući se na predšasnike, Koloman nišanio na svoje baštinsko pravo, stojeći dakako na ugarskom stanovištu da je po izumrću muškoga roda narodne dinastije u Hrvatskoj pravo nasljedstva na hrvatsko-dalmatinsko prijestolje prešlo preko Zvonimirove udove Jelene, sestre ugarskoga kralja Arpadovca Vladislava, na ugarsku arpadovsku dinastiju.[29])

Kad je ovako Koloman s osobitim oprezom učinio »ugovor prijateljstva« s Mlečanima, glavno mu bijaše, da i svoju vlast osnuje po cijeloj Hrvatskoj sve tamo do obala dalmatinskih. Stoga skupivši vojsku sâm je povede 1102. god. na Hrvate. No došavši do međašne rijeke Drave nađe ondje već hrvatsku vojsku pod vodstvom dvanaestorice plemenskih starješina spremnu za boj. Zgodno s obzirom na ovu vojsku veli dr. Rački (Borba R. XXX. s 130. i 131.): »A to bijaše zbilja prava narodna vojska hrvatska, sastavljena, kano što to bivalo kod svih slovenskih naroda u prvo doba, iz četa, koje su sva hrvatska plemena pod vodstvom svojih plemenskih starješina izaslala na obranu svojega doma. Čete plemena pod svojim vojvodom činile su odjel ove zajedničke narodne vojske, koja je indi podieljena bila u dvanaest plemenskih odjela.«

Koloman dakako bijaše uvelike iznenađen vidjevši tako veliku hrvatsku vojsku na granici između obje zaraćene kraljevine na rijeci Dravi. Uzato se zaista još živo sjećao strašnoga svoga poraza 1099. god. u Galiciji, što ga je pri podsjedanju grada Přemysl-a snašao od ruske i kumanske vojske. O tome porazu madžarska »Chronicon Pictum« (e. c. p. 203.) piše ovo: »Tako kralj i svi njegovi brzo bježeći dođoše u Ugarsku. Blago pak kraljevo i sve one, koji ne mogahu brzo bježati, ugrabiše (zarobiše) Kumani. Toliki tamo bijaše pokolj, da su u tolikom pokolju rijetko bili Madžari. Koji pak od Madžara bijahu utekli u šume, prisiljeni glađu, pekli su potplate svoje obuće i jeli. Što više? Tolike su se tad pogibli zbile, da se niti

---

[29]) Dr. Fr. Rački: Borba R. XXX. s. 128. i 129. — Tade Smičiklas: Poviest Hrvatska I. s. 262. — Vjek. Klaić: Povjest Hrvata I. s. 126.

izreći ne mogu.« (»Rex itaque et omnes sui celeriter fugiendo uenerunt in Hungariam. Thesaurum autem regis, et omnes qui celeriter fugere non potuerunt Kuni rapuerunt. Tanta strages ibi fuit, quod raro hungari in tanta strage fuerunt. Qui autem ex hungaris in siluis euaserant, pre necessitate famis soleas calceamentorum suorum assando comedebant. Quid plura? Tanta tunc pericula facta sunt, que dici non possunt.«) Iza ovakova strašnoga iskustva sasvim je razumljivo, da je Koloman, videći pred sobom na granici jaku vojsku hrvatsku i ne hoteći varavoj ratnoj sreći povjeriti odnosno na kocku baciti sudbinu svoju i vojske svoje, radije pokušao, da se mirnim putem nagodi s Hrvatima. Cijelu nam ovu situaciju i s Kolomanove i s hrvatske strane lijepo razjašnjuju i potvrđuju dvije rečenice iz t. zv. memorijala splitskoga arhiđakona Tome, gdje stoji: »Hrvati pak čuvši za dolazak krlajev (= Kolomanov), sakupiše svoju vojsku i pripraviše se za boj. Kralj pak doznavši da su se skupili, posla k njima svoje glasnike, hoteći s njima ljubazno postupati i ugovor s njima sklopiti, kako budu htjeli.«[30]) Odnošaj se prema tome sada posve promijenio, jer Koloman ne kani više s oružjem u ruci da nastupi protiv Hrvata, nego da sporazumno oživotvori tobožnje svoje teoretsko baštinsko pravo.

No kako su Hrvati po davnom svom običaju o svim krupnim poslovima kraljevstva odlučivali u skupštini, tako po memorijalu Tome arhiđakona (o. c. ed. Rački p. 58 i 59) učiniše i sada: »Chroates audita legacione domini regis, inito consilio. (Hrvati saslušavši poslanstvo gospodina kralja sastadoše se u vijeće). Sad je upravo eto došao odlučni čas, u kome su prvaci hrvatskoga kraljevstva imali da riješe pitanje nasljedstva i da se odluče, da li će priznati Kolomanovo shvaćanje baštinskoga prava nasljedstva u Hrvatskoj ili će započeti rat. Budući da je tad opća politička situacija u Hrvatskoj bila vrlo kritična, jer su s jedne strane hrvatske zemlje ugrožavali Mlečani, a s druge je opet strane bilo bojazni i od eventualnih prolaza križara, pa sad eto i navala Madžara, to je u vijeću hrvatskih poglavica preteglo mišljenje, da bi se valjada u zajednici s Madžarima lakše mogli braniti od drugih neprijatelja, te zaključiše prihvatiti ponudu Kolomanovu. (Smičiklas: o. c. I. p. 263.) Taj zaključak saborski ponesoše u tabor kralju Kolomanu dvanaestorica župana odnosno poglavica od dvanaest hrvatskih plemena, a: kralj

---

[30]) »Chroates uero audientes de aduentu regis congregauerunt exercitum suum, et preparauerunt se ad pugnam. Rex uero audita congregatione ipsorum misit suos nuncios uolens ipsos graciose tractare: et pacta cum eisdem, ut uoluerint, ordinare.« (Toma arhid.: »Historia Salonitana« ed. Rački p. 58.)

Koloman ih primi na cjelov mira i s počitanjem ih susretajući (»rex ad osculum pacis eos recipiens et honorifice eos tractans«). Poglavice ti bijahu —: župan Juran od plemena Kačića (de genere Chacittorum), župan Ugrin od plemena Kukara (de g. Chucharorum), župan Mrmonja od plemena Šubića (de g. Subitthorum), župan Pribislav od plemena Čudomerića (de g. Cuddomirithorum), župan Juraj od plemena Svačića (de g. Suacithorum), župan Petar od plemena Murića (Mogorovića, de g. Murithorum), župan Pavao od plemena Gusića (de g Gussithorum), župan Martin od plemena Karinjana i Lapčana (de g. Carinensium et de g. Lapzanorum), župan Pribislav od plemena Polečića (de g. Pol[et]ithorum), župan Obrad od plemena Lasničića (de g. Laznizithorum), župan Ivan od plemena Jamometića (de g. Jamomet[ith]orum), i župan Mironja od plemena Tugomirića[31]) (de g. Tugomirorum). — Za ovu dvanaestoricu plemenskih poglavica lijepo reče Rački (Borba R. XXX. s. 133.): »Oni su tada bili »proceres, primates, principes, comites, barones regni« naših predjašnih listina; pà se ne može skoro ni o tom sumnjati, da su oni bili i vojvode plemenskih vojnih družina, koje su tada kod Drave utaborene bile.«

S ovim eto predstavnicima hrvatskih plemena sklopi kralj Koloman na Dravi ugovor odnosno prema t. zv. memorijalu splitskoga arhiđakona Tome (o. c. ed. Rački p. 59.) —: »dođe s njima do ovakova suglasja: da će svi pomenuti uživati svoje posjede i dobra sa svim svojima mirno i bezbrižno (paciffice et quiete); i da niti jedno od pomenutih plemena nije dužno (obvezano), niti ljudi njihovi plaćati kraljevskomu veličanstvu porez ili danak, nego jedino su gospodinu kralju dužni služiti, kad bi netko napao kraljevske granice. Tada, ako bi gospodin kralj po njih poslao, mora da na vojsku opremi svako pleme najmanje deset oboružanih konjanika o svom trošku i potrošku do rijeke Drave (usque ad flumen Draue), a odanle prema Madžarskoj o trošku gospodina kralja (inde uersus Hungariam ad expensas domini regis) i moraju ostati, dogod vojna bude trajala (usque quo exercitus durauerit, debeant permanere). I tako bi uglavljeno godine Spasa našega 1102. (de anno nostre redemptionis[32]) M. C. II.)«. Prema ovome je ugovoru jasno, da je Koloman vodio pregovore s najuglednijim velikašima hrvatskim kao s predstavnicima od dvanaest plemena hrvatskih, koja su u to doba posjedovala zemlju od Gvozda (Kapele) do Neretve, pa su eto i kao reprezentanti

[31]) Toma arhiđ.: o. c. ed. Rački p. 59.

[32]) Kod Smičiklasa: Codex Diplomaticus. Vol. II. (1904.) s. 9. mjesto »nostre redemptionis« stoji »domini«.

narodni za narodnu budućnost upravo udesni bili i odlučili o tisućgodišnjoj gotovo narodnoj sudbini. Iz navedenoga sporazuma ujedno izbija obostrani ugovor, jer kralj Koloman s jedne strane zajamčuje hrvatskom plemstvu posve prema duhu onoga doba mirno uživanje svih dobara i posjeda sa svim njihovim ljudima uz oprost od plaćanja poreza ili daće, a poglavice od dvanaest hrvatskih plemena s druge strane obriču kralju, da će u slučaju navalnog rata svako pleme opremiti najmanje deset konjanika o svom trošku do rijeke Drave t. j. do granice s Ugarskom, a dalje preko Drave na trošak kraljev. Ovaj sklopljeni državopravni ugovor t. zv. pacta conventa tek nam se fragmentarno sačuvao — »jer Tomin t. zv. memorijal, kako dobro veli dr. Nikola Tomašić[33]), je *tek izvadak iz jednoga akta,* koji je sačinjen na temelju pacta conventa. Izvadjeno je tuj samo ono, što je takodjer privatno-pravnoga interesa, naime točke glede *poreza i vojne dužnosti.*«

Ovakim se eto ugovorom sporazumjela skupština s Kolomanom i odrekla kralja Petra, koji nesamo ne pristade uz zaključke skupštine, nego pođe sa manjinom vjernih svojih prijatelja i pristaša, da zakrči put tuđincu Kolomanu, kad je preko Drave pohitio kroz Hrvatsku k Jadranskom moru. Pa upravo kod sudbonosne gore Gvozda, u kojega je negdje okolini hrvatsko-dalmatinski knez Borna kao saveznik franački bio teško poražen od Ljudevita Posavskoga i gdje je prije desetak godina bila skršena moć Kolomanova strica Vladislava, dočeka sad i kralj Petar Kolomana. Žestoka se vodila bitka, u kojoj kralj Petar, kako Rački (Borba R. XXX. s. 134.) kaže: »ostavljen od župana i od vojske, koja se bila kod Drave sakupila, ne (uz)može obustaviti one struje, kojom je većina naroda hrvatskoga bila pošla[34]).« Zaista, boreći se junački kao div, ne htjede preživjeti sloma potpune nezavisnosti hrvatske države i kraljevstva hrvatskoga, već sa svojom družinom dade život za domovinu i slobodu. Gora se Gvozd, gdje je pao, isprva prozva Petrovim Gvoz-

[33]) O. c. p. 84. i 85. Kako je dr. Tomašić na osnovu sačuvanih isprava, pogotovo na osnovu isprave trogirske, potpuno rekonstruirao sadržaj »pacta conventa« u sedam točaka isp. na str. 116.—118. — Vrlo uvaženi historik dr. Max Büdinger (o. c. p. 128. bilj. 2.) o tom ugovoru odnosno o t. zv. memorijalu Tominom kaže: »Dieses Schriftstück, welches Kolomans Anrücken, die Verhandlungen und Kolomans Versprechen darstellt, sowie die Namen der zwölf kroatischen Župane nennt, ist ohne Zweifel als Kopie eines gleichzeitigen (in kroatischem Interesse abgenommen) Aktes anzusehen.«

[34]) Već je oštroumni historik dr. M. Büdinger (o. c. Leipzig 1866. p. 129. bilj.) dobro bio uočio odmetnuće odnosno izdajstvo hrvatskih velikaša veleći: »Man möchte fast glauben, Peter sei von den Grossen verrathen worden.«

dom,[35]) a poslije Petrovom gorom. »Valjda je narod — ukratko veli Smičiklas (o. c. I. p. 264.) — od ovih njekoliko godina bio satrven od borba velikaša za kraljevski vienac, pak je hladne duše primio velike dogodjaje, kojim se izmaći pored ovakove gospode hrvatske jedva je bilo moguće.«

Krvavim sukobom kod Gvozda i katastrofom kralja Petra bi Kolomanu otvoren put sve do hrvatskoga kraljevskoga krunidbenog grada Biograda na moru, kamo nesmetano dođe u pratnji također Hrvata, što uza nj pristajahu. Tu ga ponajprije sakupljeni hrvatski velikaši po svoj prilici aklamacijom, kao što se to na pr. zbilo pri izboru Stjepana II., koji u svojoj ispravi od 1089. sam kaže, da je zasjeo na kraljevsko prijestolje otaca, djedova i pradjedova[36]) — »omnibus Chroacie et Dalmacie nobilibus collaudantibus« — izabraše kraljem, a zatim je po izboru slijedilo krunisanje. Koloman je nato bio okrunjen onim istim insigniis regiae potestatis t. j. znakovima kraljevske vlasti, kojima su bili krunisani hrvatski kraljevi: Tomislav, Petar Krešimir, Dimitrija Zvonimir i Stjepan II., pa je istom poslije krunisanja analogno prema Zvonimirovoj krunidbenoj zavjernici od 1076. god. postao »per uexillum, ensem, sceptrum et coronam inuestitus atque constitutus rex« — t. j. zakonitim nasljednikom pomenutih hrvatskih kraljeva. Tako je eto istom ovaj izbor i krunidba učinila Kolomana zakonitim hrvatsko-dalmatinskim kraljem, što nam nepobitno dokazuje Kolomanova isprava od 1102. god., izdana samostanu sv. Marije u Zadru, u kojoj *prvi put* dotadašnjemu svome naslovu »rex Ungarie« dodaje sada tek naslov »Croatie atque Dalmatie« veleći »Ego Collomannus dei gratia rex Ungarie, Croatie atque Dalmatie[37]).«

Poslije krunisanja kralj je Koloman poput hrvatskih kraljeva Dimitrije Zvonimira i Stjepana II. uz ostalo izdavao i darovnice samostanima i crkvama ili potvrđivao njihove stare sloboštine i povlastice. Tako je pri toj zgodi izdao i samostanu sv. Marije u Zadru ovu

---

[35]) Ugarski kronista Simon de Keza u »Gesta Hungarorum« (ed. M. Florianus: Fontes domestici hist. Hung. — Scriptores II. p. 88) o tom veli: »Iste (Kalman) quoque in regnum Dalmatie misso exercitu occidi fecit regem Petrum, qui Hungaris in montibus qui Gozd dicuntur occurens, est deuictus in montibus memoratis et occisus. Unde iidem montes usque hodie in Hungarico Patur Gozdia nominantur.«

[36]) O tom potanje isp. Dr. P. Karlić: Posljednji Trpimirović Stjepan II. (Preštampano iz »Vjesnika državnog arkiva« Zagreb 1929. sv. IV.) str. 1. i 2.

[37]) Smičiklas: Codex Diplomaticus. Vol. II. (1904.) s. 9. — Rački: Borba. Rad. XXX. s. 135. — Dr. P. Karlić: Hrvatski kralj Dimitrija Zvonimir (Preštampano iz »Vjesnika državnog arkiva« Zagreb 1927. sv. III.) str. 10. i 11.

važnu ispravu: »Godine utjelovljenja gospodina našega Isusa Krista 1102. Ja Koloman milošću Božjom kralj Ugarske, Hrvatske i Dalmacije, poslije u redu održana sabora, pošto sam bio okrunjen u Biogradu na moru, u kraljevskom gradu (Saluo abito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare, in urbe regia) darivam na molbu potpisanih svojih župana a za ljubav Božju i spas duše svoje samostanu opatica sv. Marije, koji se nalazi u Zadru, trajni mir i kraljevsku slobodu (perpetuam pacem et regiam libertatem), da mogu ondje pobožno služeći Bogu sigurno prizivati Boga za me i za opstanak mojega kraljevstva (ut ibi deo deuote degentes secure deum interpellare pro me et pro statu mei regni valeant). Jer nitko pritisnut svjetovnim brigama ne može služiti Bogu kao što dolikuje tolikome redu. Stoga uz potpis ove povlastice potkrepljujem ovaj dar kraljevske slobode tako (hanc dationem regie libertatis sic corroboro), da se nitko iz mojega kraljevstva ne bi usudio štogod poništiti ili ugrabiti onome samostanu koliko u pokretninama toliko u nekretninama. Ako pak tko pokuša, da prkosno pogazi ovu našu zakonsku zapovijed i otme štogod od samostanskih dobara (et aliquid de bonis monasterii usurpauerit), neka onoj crkvi četverostruko povrati (illi ecclesie quadruplum reddat), a otimač pak neka sa svim svojim potpane pod kraljevski sud. I ovo potvrđujemo pečatom našim (nostra sigillatione) i ovih župana (istorumque comitum): biskup jegarski Prokopije (Procopius Agriensis episcopus), biskup zagrebački Singidin (Singidinus Zagoriensis episcopus), župan Isak, župan Petar, župan Kledin, župan Saul, župan Arnej, župan Toma, župan Andrija, župan Kuzma, župan Vukan, župan Dionizije[38]).«

Iz ove se eto Kolomanove isprave po riječima »saluo abito consilio« jasno vidi, da je Koloman *prije* krunisanja održao t. zv. krunidbeni sabor, na kome je svakako položio i zavjernu prisegu na

[38]) Smičiklas: Codex Diplomaticus. Vol. II. s. 9. i 10. — Ova se vrlo važna Kolomanova isprava nalazi u registru opatica sv. Marije u Zadru na tri strane, odakle sam je ja prvi god. 1907. dao fotografski snimiti i fotografiju sam zajedno s negativama na svoj trošak poslao prof. dr. Ferdi Šišiću u Zagreb, jer mu je bila vrlo potrebna za radnju njegovu »Kralj Koloman i Hrvati godine 1102.« (Zagreb 1907.). Prof. Šišić je prema toj fotografiji donio u pomenutoj svojoj radnji i faksimile te isprave, pa na svršetku (na str. 100. u bilješci) i priznaje, da je »Fotografske reprodukcije dobio... naknadno«, ali nigdje ne navodi od koga ih je dobio. (Potanje o tom isp. Dr. P. Karlić: Fotografiranje registra opatica sv. Marije u Zadru. Prešt. iz »Vijenca«. Zagreb 1924. s. 6. i 7.)

prava, sloboštine i povlastice hrvatsko-dalmatinskog kraljevstva[39]). Nadalje po riječima »postquam coronatus fui Belgradi supra mare in urbe regia« bjelodano je, da je Koloman bio okrunjen za hrvatsko-dalmatinskoga kralja u starom kraljevskom hrvatskom krunidbenom gradu Biogradu na moru. Poslije toga je samostanu opatica sv. Marije u Zadru osigurao trajni mir i kraljevsku slobodu pa cjelokupnost posjeda, da se niti jedan od njegovih podanika ne usudi poništiti ili ugrabiti štogod bilo od pokretnih ili nepokretnih samostanskih dobara. No kako Koloman tada još nije posjedovao grada Zadra, dobro je s obzirom na to opazio već Lucije[40]) veleći: »Čini se, da je Koloman, premda još nije posjedovao Zadar ni Dalmaciju, dajući opaticama sv. Marije u Zadru kraljevsku slobodu, natrag im dao kraljevsko hrvatsko pravo; što se nema razumijevati o osobama nego o zemljama, koje je samostan posjedovao na hrvatskom kraljevskom tlu.« Ovo je Kolomanovo darivanje kraljevske slobode vrlo umno komentirao odnosno nadopunio opažanje Lucijevo dr. Nikola Tomašić (o. c. p. 132. i 133.) ovako: »Kralj dakle uzimlje u svoju *kraljevsku* zaštitu posjed opatica, što ga imaju van grada, a naglasuje da im daje slobodu, ma da *faktično* još nema grada, ali ga ima *pravno,* i za to ovdje i naglasuje, da im daje *regiam* libertatem, kao njihov, ako i ne faktični gospodar a ono *zakoniti* kralj, pa i već unaprijed prijeti oštrom kaznom svakomu, koji bi samostan u njegovoj imovini smetao. Iz razloga političke taktike posve je shvatljiv postupak Kolomanov, da ovako predobije pristaše u Zadru, koji mu se još kao novoizbranom kralju nije predao. A da Zadrani znadu, da imadu posla sa *legalnim* gospodarom svojim, pozivlje se Koloman na krunidbu svoju, koja je obavljena *in urbe regia,* a da isključi mogućnost supozicije *sile,* naročito ističe da je legalno *krunjen na saboru: salvo habito consilio.*«

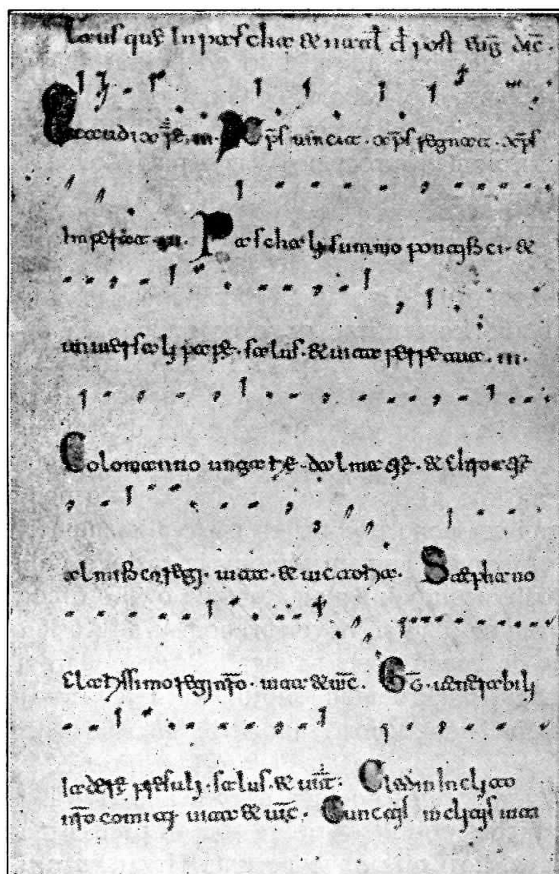
S obzirom na hrvatsko-dalmatinsko kraljevstvo Koloman je posve usvojio i slijedio politiku svojega strica i predšasnika ugarskoga kralja Vladislava, koji nije imao na umu Hrvatsku pridružiti Ugarskoj, nego je, davši joj za posebnoga kralja svoga sinovca Alma, htio da osnuje jedno pobočno kraljevstvo odnosno sekundogenituru

---

[39]) I dr. N. Tomašić (o. c. p. 86.) drži, da je taj sabor bio prije Kolomanova krunisanja, dok dr. Šišić (o. c. 1925. p. 642) misli, da je bio »poslije krunisanja«.

[40]) De regno Dalmatiae et Croatiae. Francofurti 1666. p. 114 »Colomanus..., cum nondum Jadram, Dalmatiamve possideret, monialibus S. Mariae Jadren(sis) Regiam libertatem tribuendo, Regium jus Croaticum remisisse videtur; quod non de personis, sed de terris in Croatico Regali solo a monasterio possessis, intelligendum est.«

arpadovske dinastije. Na taj je način htio i Koloman hrvatsko-dalmatinsko kraljevstvo sačuvati svojoj dinastiji[41]). Stoga je, kako nam jasno dokazuje jedan stari evanđelistar, što se nalazio u arhivu crkve sv. Šimuna u Zadru, dao i svoga sina Stjepana okruniti za kralja hrvatsko-dalmatinskoga. Bianchi opisujući ovaj kodeks u

Prva strana Evanđelistara zadar. crkve sv. Šimuna
(sada u držav. biblioteci u Berlinu).

svome djelu »Zara Cristiana« (Zara 1877. sv. I. str. 538. i 539.) kaže, da se u njemu nalaze ista ona evanđelja, koja se još i danas čitaju u različnim svetkovinama i blagdanima. Uzato navodi i jedan vrlo važni dokumenat, što se na prvoj strani kodeksa nalazi. Taj dokumenat iz početka 12. vijeka oko god. 1107. (kad je Koloman

[41]) Dr. N. Tomašić: o. c. p. 90.

zavladao Zadrom) sadržava »laudes«, što ih na velike blagdane kao na Uskrs i Božić pjevahu u crkvi iza evanđelja. Drevni je bio običaj još od 8. vijeka, da se po crkvama pjevaju u počast papama, carevima i kraljevima pri osobitim zgodama kao: pri izboru, pobjedi i t. d. pohvale ili hvalospjevi s riječima »vita et victoria.« U zadarskoj su crkvi te »laudes« ili »acclamationes« ušle u običaj još od doba vrhovništva bizantskih careva, pa se i poslije njihova vrhovništva kroz stoljeća održale sve do u najnovije doba. U pomenutom zadarskom hvalospjevu, nekadašnjem vlasništvu crkve sv. Šimuna[42]), među ostalim stoji: »Colomano ungarię, dalmatię et chroatię almifico regi uita et uictoria. *Stephano* clarissimo *regi n(ost)ro* uita et uic(toria).« Po ovome je dokumentu posve jasno, da se tu Koloman aklamira kao kralj Ugarske, Dalmacije i Hrvatske, a njegov se sin Stjepan nazivlje »našim kraljem« naime kraljem Dalmacije i Hrvatske, pa se tako u isti mah razlikuju dva okrunjena kralja: opći (kralj Ugarske, Dalmacije i Hrvatske) — Koloman i posebni (kralj Dalmacije i Hrvatske) Stjepan [43]). »Krunidba ta (naime Kolomanova sina Stjepana) obavila se — veli dr. N. Tomašić (o. c. p. 91.) — bez dvojbe istim mahom i na istom krunidbenom saboru, kad se je i *Koloman* okrunio, jer je upravo njegova politika, da bude pravim i faktičnim hrvatskim kraljem sin mu *Stjepan,* samo tako mogla dobiti jasan izražaj. Valja da se *Koloman* sam ne bi bio dao ni kruniti, da mu sin ne bijaše još nejako dijete.«

[42]) Kao profesor u Zadru htio sam god. 1907. da se pomenuti dokumenat fotografski snimi i zatražio sam za to dozvolu od tadašnjega župnika sv. Šimuna Antuna Pavlovića. No od njega sam doznao i prvi u javnost iznio, da je staroga toga evanđelistara, pošto je Bianchi u »Zara Cristiania« (u I. sv. 1877.) upozorio na važnost njegovu, iz crkve sv. Šimuna nestalo. (Isp. P. Karlić: Gundulićev »Vladislav Osman« po prijepisu Ludovika Ferovića. Dio I. Prešt. iz programa velike gimnazije u Zadru za god. 1907./08. Zadar 1908. str. 3—5). Poslije je ukradeni taj evanđelistar bio u Mlecima prodan antikvaru Leonu Olschki-u, od kojega ga je 1893. kupila berlinska kraljevska (sada državna) biblioteka, gdje se i sad nalazi. (Potanje isp. O. Antonin Zaninović: »Laudes iz početka 12. vijeka u Evanđelistaru zadarske crkve sv. Šimuna« u »Sv. Ceciliji« god. 1926. str. 2. i 3. — Faksimile prve strane čuvenoga toga kodeksa, na kojoj se jasno čitaju aklamacije Kolomanu i sinu njegovu Stjepanu, pa i note, po kojima su se pjevale — donosim iz »Sv. Cecilije« dobrotom njezina urednika monsignora Janka Barlea, kome i ovdje lijepo zahvaljujem.

[43]) Na važnost ovoga dokumenta za hrvatsku povijest prvi je upozorio prof. Vjek. Klaić u svome članku »O neupotrebljenom dosad prilogu za hrvatsku povjest na početku XII. stoljeća« u »Vjesniku zemalj. arkiva« III. (1901.) s. 1.—3., — a i poslije u svojoj radnji »O krunisanju ugarskih Arpadovića za kraljeve Dalmacije i Hrvatske« u »Vjesniku hrvat. arheološ. društva« — sv. VIII. (1905.) s. 108.—109.

Dr. Petar Karlić

Djela pisca ove radnje:

Passio Sanctorum Quatuor Coronatorum. (Preštampano iz programa velike gimnazije u Zadru za g. 1903.—1904.). U Zadru 1904.

Izbor i krunisanje Vladislava kralja češkoga za kralja ugarskoga i hrvatskoga. (Preštampano iz »Nastavnoga Vjesnika« knj. XIV.). Zagreb 1906.

»Matica Dalmatinska«. Dio I. — Osnutak i rad do izdanja Narodnih pjesama 1865. U Zadru 1907. Naklada »Matice Dalmatinske«.

Gundulićev »Vladislav-Osman« po prijepisu Ludovika Ferovića. Dio I. (Preštampano iz programa velike gimnazije u Zadru za g. 1907.—1908. U Zadru 1908.

Najstarije uređenje teksta Gundulićeva Osmana. Dio I. (Preštampano iz programa velike gimnazije u Zadru za g. 1908.—1909.). U Zadru 1909.

Gundulićev »Vladislav-Osman« po prijepisu Ludovika Ferovića. Dio II. (Preštampano iz »Nastavnoga Vjesnika« knj. XVIII.). Zagreb 1910.

Najstarije uređenje teksta Gundulićeva Osmana. Dio II. (Preštampano iz »Nastavnog Vjesnika« knj. XX.). Zagreb 1911.

Vatikanski rukopis Gundulićeva Osmana. Zagreb 1912.

Kraljski Dalmatin (1806.—1810.). Izdala »Matica Dalmatinska«. U Zadru 1912.

Statut Lige kotara ninskoga. (Preštampano iz »Vjesnika hrvatskog arheološkog društva« sv. XII.). Zagreb 1912. — *»Statut Lige kotara ninskoga«* preštampan je iz »Vjesnika« i u »Mjesečniku pravničkog društva u Zagrebu« god. 1913. br. 4., te u »Šumarskom listu«. Zagreb 1915. br. 7. i 8.

»Matica Dalmatinska«. Dio I.—III. Izdala »Matica Dalmatinska«. U Zadru 1913.

Prilozi za kritičko uređenje teksta Gundulićeva Osmana. (Preštampano iz programa velike gimnazije u Zadru za g. 1913.—1914.). U Zadru 1914.

Tade Smičiklas. (U spomen prigodom smrti.). Zadar 1914.

Martin Benetević: »Hvarkinja«. (Preštampano iz VIII. knjige »Građe« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.). U Zagrebu 1915.

Hvarkinja. (Preštampano iz »Nastavnoga Vjesnika« knj. XXIV.). Zagreb 1915.

Psalmi Davidovi fra Luke Bračanina. Izdala Jugoslavenska akademija među »Djelima« knj. XXVII. Zagreb 1917.

Je li Benincasa bio urednik Kraljskog Dalmatina? Dio I. (Preštampano iz »Nastavnoga Vjesnika« knj. XXV.). Zagreb 1917. — *Dio II.* (Preštampano iz »Nastavnog Vjesnika« knj. XXVI.). Zagreb 1918.

Dr. Bogoljub Krnic (»Nastavni Vjesnik« knj. XXVI.). Zagreb 1918.

Vatikanski rukopis Gundulićeva »Osmana«. Dio II. (Preštampano iz »Ljetopisa« Jugoslavenske akademije.). Zagreb 1918.

Nepoznati ulomak Hvarkinje (»Nastavni Vjesnik« knj. XXVIII.). Zagreb 1919.

Ivan Rabar (»Nastavni Vjesnik« knj. XXVIII.). Zagreb 1920.

Prilozi za kritičko uređenje tekstova Palmotićeva Pavlimira, Elene ugrabljene i Akila. Dio I. (Preštampano iz IX. knj. »Građe« Jugoslavenske akademije.). Zagreb 1920.

Ljubovnici dubrovačka komedija XVI. vijeka. — Izdala knjižara »Jadran«. U Dubrovniku 1921.

Četiri pisma Vatroslava Jagića. (Preštampano iz »Vijenca« knj. II./12.). Zagreb 1924.

Fotografiranje registra opatica sv. Marije u Zadru. (Preštampano iz »Vijenca« knj. III./17.). Zagreb 1924.

Izbor i krunisanje Vladislava kralja češkoga za kralja ugarskoga i hrvatskoga. — Po nađenom mome čistopisu. Zagreb 1924.

Hrvatski kralj Tomislav i njegovo doba. (Preštampano iz »Vijenca« knj. V./8.—9.). Zagreb 1925. — *»Drugo popunjeno izdanje«* izašlo je u Zagrebu 1926.

Hrvatski kralj Petar Krešimir. (Preštampano iz »Savremenika« knj. XIX. sv. 5.—6.). Zagreb 1926.

Prilozi za kritičko uređenje tekstova Palmotićeva Pavlimira, Elene ugrabljene i Akila. Dio II. (Preštampano iz X. knj. »Građe« Jugoslavenske akademije.). Zagreb 1927.

Hrvatski kralj Dimitrija Zvonimir. (Preštampano iz »Vjesnika državnog arkiva« god. III.). Zagreb 1927.

Život i djelovanje Vjekoslava Klaića. Zagreb 1928.

Posljednji Trpimirović Stjepan II. (Preštampano iz »Vjesnika državnog arkiva« god. IV.). Zagreb 1929.

Od smrti posljednjega Trpimirovića Stjepana II. do ugovora na Dravi 1102. (Preštampano iz »Vjesnika državnog arkiva« god. V. za god. 1930.). Zagreb 1931.